

קוים למערכות ישראל בתקופת הבית השני

(המשך)

הצבא הרומאי

כוחה המוויין של רומא, אשר הכריע עמים וארצות ואשר שם קץ גם למרכו היהודי הארצי-האבטונומי שבארץ-ישראל, עמד בשעתו, בעולם הקדמון, בראש פסנת ההפתחות הצבאית, הארגונית והמקצועית, ובמשך דורות רבים, עד למאות השנים האחרונות, לא הניע שום עם אחר למדרגתו.

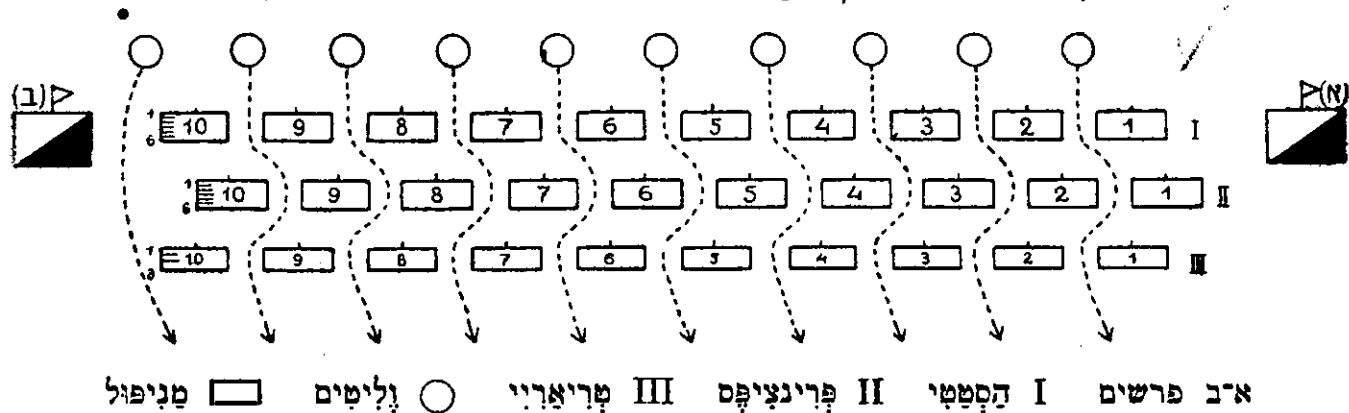
ראשית התפתחותו של הצבא הרומאי נעוצה באותן צורות הארגון הצבאי ובאותם הרגלי-הקרב שהיו אופייניים בשעתם לכל עדה אורחית באיזור הים התיכון בתקופה העתיקה, ובשלביו הראשונים הוא דומה כמעט לחיל היווני האזרחי בראשיתו. כי גם צבא רומא היה אז, ביסודו, חיל-רגלי כבד (בעל מנן גדול ושריון) של אנשים-אזרחים המתניינים לצורך המלחמה. כן היתה הפלגנה הצורה הטקטית היסודית גם בצבא הרומאי בראשית התפתחותו. הזיון - חנית, פגיון, קובע-פלדה, מנן ושריון, השריון היה על הרוב עשוי עור ומצופה חלקי-מתכת. המנן היה דומה בתחילה למנינם של ההופליטים היוונים, אולם ברבות הימים נשתנתה צורתו ונעשתה מרובעת וקמורה, וכך אפשר היה להקים חומת-מנינים רצופה יותר. עצם הזיון הזה הוא שגרם מאליו להידוק הפלגנה של נושאי-החניתות, כי כוחה של החנית אינו רב בסיוף בין לוחמים בודדים, אולם גדול כוחה בהריפה מלוכדת.

ברבות הימים באו שינויים במבנה הפלגנה הרומאית. יש לשער, כי שינויים אלה חלו בימי המלחמות עם הסמניים, במאה הרביעית לפני הספירה. באיזור-הרים זה של סמניים (בין מרכזה של איטליה לדרומה) נאלצו הרומאים להלחם בשטחים מבוותרים ביותר, ומבנה הקרקע גרם, שלעתים קרובות נתהוו קרעים בחזית הפלגנה. ואז, כנראה, אחרי המפלות שנחלו הרומאים מיד שבטי הסמניים, נאלצו לסגל את הטקטיקה שלהם לסביבה.

עוד לפני כן שימש הלגיון יחידת-פיקוד בצבא הרומאי. תחום-פיקודו של כל אחד משני הקונסולים אשר לרומא היה בראשונה לגיון אחד, ואחרי כן גם שני לגיונות או יותר. זאולם במערכה שהשתתף בה יותר מלגיון אחד עמדו הלגיונות זה על יד זה, פלגנה רצופה אחת, ללא תפקידי קרב נפרדים לכל לגיון ולגיון. ונמישותה הטקטית לא עלתה על זו של הפלגנה היוונית. החידוש שנחדש בתקופת המלחמות עם הסמניים היה בהנהגת חלוקה טקטית בתוך כל לגיון ולגיון על יסוד הסדר ה"מניפולרי", כאשר יבואר להלן. בתולדות המלחמה עד הימים ההם אנו מוצאים, בעצם, רק שתי צורות קרב: א. התנגשות בין לוחמים יחידים, או בין המוני לוחמים בלתי-מסודרים. ב. המבנה המהודק והמיושר של הפלגנה. באה הריפורמה הרומאית והכניסה צורה חדשה - את יחידות המונה הטקטיות. הפלגנה הרגילה התקרמה, נלחמה, נסוגה כולה כגוף שלם, מתוך ייסוד מוחלט של הקוים (ככל האפשר). והנה עכשיו, עם החלוקה למניפולים, כבר נוצרה אפשרות לנמישות כלשהי בשדה המערכה. על ידי תיקון-יסוד זה "התפרדה" הפלגנה המאוכנת הקודמת לחוליות-חוליות. רמז לכך מצאנו כבר בתקופה היוונית, כשתנאי המלחמה בהרי ארמניה אילצו את כסנופון לחלק את צבאו לפלגנות זעירות בנות 100 איש, כדי להקל עליהן את התנועה בהרים. אולם הרומאים לא חילקו את הלגיון הפלגני שלהם, בפשטות, למספר פלגנות-משנה, כמעשה כסנופון. הם "פרדו" את הפלגנה לחוליות לא רק לרוחבה, כי אם גם לעומקה. כל לגיון רומאי חולק ל-30 מניפולים (פלוגות), המחולקים, כל אחד, לשתי "צנטוריות" ("מאות"). מניפולים אלה היו ערוכים בשלושה קוים, עשרה מניפולים בכל

קו. ולכל קו שם שלוו: הקסטי, פרינציפס, וטריאריי. בקו הראשון העמדו הלוחמים הצעירים, אחריהם באו המבוגרים, ובאחרונה – הותיקים-הקשישים. כל מניפול שבשני הקוים הראשונים מנה, לפי ההנחה המקובלת, 120 איש ואשר בקו השלישי מנה 60 איש. מלבד 3000 אנשי הזיון המלא (הכבד) שבכל לניון ולניון היו בו גם 1200 קלייזין (גליטים). נמצא, שלניון כזה מנה בסך הכל 4200 רגלים. בראשית הקרב נמצאו הגליטים, בדרך-כלל, לפני חזית הלניון ומלאו תפקיד של מתגרים; בהתפתחות הקרב יכלו להסתלק אל שני האנפים, לשמור עליהם מהפתעה. שלא כמו בפלגנה היונית יכלו גם לסנת לאחור, לפחות בחלקם, דרך רווחים שבין המניפולים, ולהוות קו נוסף בעורף, לשמירתו. כנראה היו הגליטים מיועדים גם לעזרה ליתר אנשי הלניון, עמוסי הזיון הכבד, והיו נושאים את ציוד ההתבצרות למחנות.

עריכת הלניון בפניפולים (המאה ה-1—2 לפסה"ג)

סדר עריכת המניפולים בשלושה קוים יובן על נקלה מתוך התרשים הניתן בזה. אשר למבנה-הקרב של המניפול עצמו, היה, כנראה, המבנה הרגיל בן 6 אנשים לעומק, כלומר: 20 איש בחזית * (20 × 6 = 120). בתרשים אנו רואים כי המניפולים ערוכים באופן, שכל מניפול של קו הפרינציפס עומד מול הרווח שבין מניפולי הקו הקסטי. מכאן אנו למדים, שכל עוד נשמר סדר מדויק זה אפשר היה לצוות על המניפולים של הקו השני להתקדם לפנים ולעבור דרך מערך הקו הראשון. כלומר שהיו מתחלפים במקומותיהם (חילופין אלה היו אפשריים גם באופן הפוך, במקרה שהקו הראשון נסוג דרך מערך הקו השני). ואולם יש לפקפק בהנחה, שבאופן כזה אפשר היה, בעצם הקרב, להחליף את הפלוגות הינעות של הקו הראשון ביחידות רעננות. כי עם כניסת הלניון לקרב בטלו במידה מרובה הרווחים שבין המניפולים, באשר השורות המהודקות שבתוך המניפולים היו מתרחבות או נפתחות, כדי לאפשר יותר ריות להטלת הרמחים ולמלחמת החרבות של הלניונרים, וביחוד כדי למנוע חדירת לוחמי האויב בעד הרווחים שבין המניפולים.

יותר מתקבלת על הדעת הסברה, שתרגילי-הלניונות האמורים (לחילופי הקוים) היו, בעיקר, תרגילי ככר האימונים, ומכוונים היו לאמן את החיילות לתנועות מדויקות וכן ללכד את המניפולים שיעמדו עמידה מהודקת בשעת מבחן. אכן לא מן הנמנע הוא, שבשעת הפסקה בקרב היו מנצלים תימרון נוח זה כדי להחליף קו נפגע ועיף בקו רענן ממנו. ואולם יש מקום לשער שעיקר ערכו של הסדר המניפולרי החדש לא היה באפשרות זו של תימרון פנימי לחילופי חיילות על ידי רזרבות, כי אם באפשרות לכוון במהלך הקרב את הרזרבות כתגבורת לנקודת התורפה ברנע הדרוש. ובאם הצליח האויב לתקוע טריו בתוך הקו הראשון וביקש לפרוץ פרוץ במבנהו (הדבר הפטלי לכל מבנה-פלגנה), – אפשר היה להחיש את המניפול הרזרבי, של הקו השני, ולכוונו אל נקודת המגע בין שני המניפולים של הקו הראשון, שהיתה משמשת על הרוב כנקודת-התורפה; על ידי סתימה זו ניתן לסכל את מאמצי האויב לפרוץ פרצים. נמישות כזאת בפנים המבנה

* עומקו של המניפול בקו הטריאריי היה 3 או 6 לוחמים.

בשדה הקרב מזכירה בהרבה את שיטת ההגנה לעומק, הידועה לנו מן השלב השני של מלחמת 18-1914, וודאי שהיה בה כדי להקנות ללגיון הרומאי יתרון מוחשי מאד על פני מבני-הפלגה הנוקשים של כל אותן מדינות התרבות, שעמן באה רומא בקשרי-מלחמה. מתוך כל האמור בזה אפשר לראות, שאם אמנם היה מבנה המניפול שטוח באופן יחסי (רק 6 אנשים בעומק), הרי למעשה היה סדר-הקרב הרומאי, המשתלשל לחוליותיו מן החזית לעורף, בעל עומק נמי ש גדול מאוד ($6 + 6 + 3 = 15$; או $6 + 6 + 6 = 18$). אלא שגם במצב זה בא השימוש ברזרבות רק כתוספת דחייפה חזיתית, תוספת של כמות ומשקל. ועדיין לא היה בזה משום תימרון המאפשר את השימוש ברזרבות לשם הקפה.

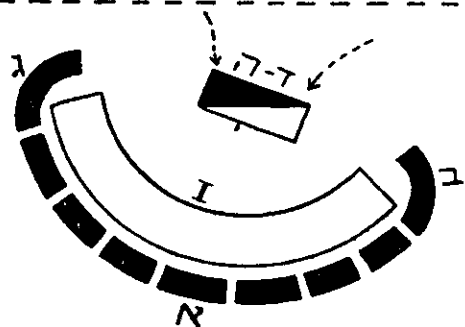
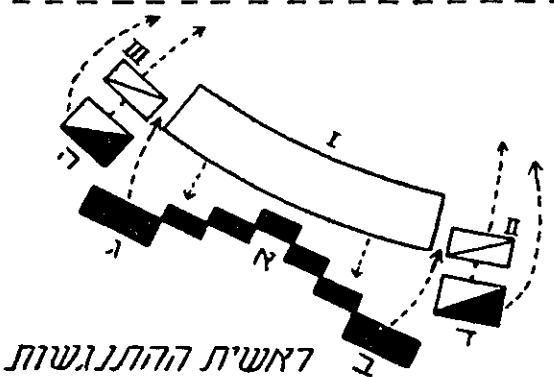
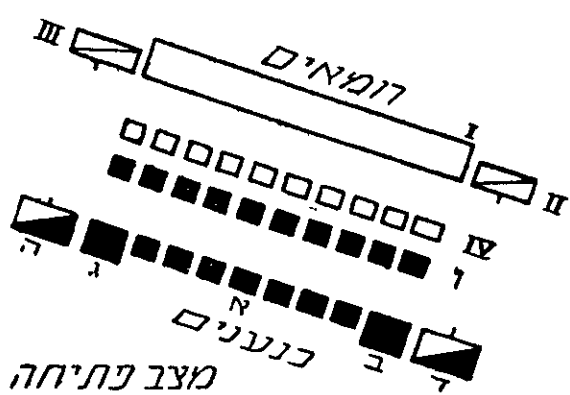
ממעם זה לא יכלה שיטת-הקרב הרומאית לעמוד בפני טכסיסי הלפיתה והעקיפה של חניבעל, המצביא הנאוני של הכנענים. נוצר הרגל לחשוב רק במושגי קרב חזיתי ולהשתמש במילואים תמיד רק בסדר נוקשה, לפי הקו, - כי הלא עצם חלוקת הקוים לפי הגילים (וממילא לפי הכושר הגופני) אילצה לכך. והרגל זה גרם, שאף האפשרות,

שישנה בסדר המוניפולרי, להשתמש בקו השלישי להדיפת התקפות מעורף, על ידי הפיכת פני חזיתו לאחור, לא הובאה בחשבון למעשה ולא הוכנה על ידי אימון ותימרון מוקדמים. ואמנם לא נוצלה האפשרות הזאת גם בשעה שהצבא הרומאי הוקף ע"י חניבעל, הקפה שלמה, כגון בשעה שהותקף מעורף על ידי פרשי חניבעל ליד קנה (באפוליה, בשנת 216 לפסה"ג). אכן מערכת קנה, על תוצאותיה המחרידות לחילות רומא, שימשה הוכחה ניצחת כי הסדר המוניפולרי, בצורתו הראשונה, מנלה את חולשתיו במצבים של לפיתה, עקיפה או הקפה.

כדי שנבין לא רק את מבנה מערכות הרומאים, כי אם גם את דרך הקרב שלהם, עלינו לזכור, כי החייל הרומאי הנורמלי שבחיל-הרגלים, בדומה לחייל הרגלי המודרני, לא רק הכה, כי אם גם ירה*. לכך שימש לו הפילום - רומח, שאפשר היה להשתמש בו כבנשק-יד וגם להטיל אותו למרחוק. התסטמים (בני הקו הראשון) היו מזויינים בחרב ובשני דמחים כאלה, והיו מטילים אחד מהם או את שניהם באויב הבא לקראתם (ודאי שפגיעתם היתה קשה ביותר במקרה שהאויב היה ערוך בפלגה צפופה). ורק אחר-הטלת רומח זו באה ההתנגשות הבלתי-אמצעית בנשק-ההלם - קרבי-התקבות. כך פתרו הרומאים את השאלה,

* על כל פנים מאז המאה השלישית, ואולי כבר ברביעית, לפני ספה"ג.

מערכת קנה (216 לפסה"ג)

הקרב בסופו

א. גלים וספרדים ב.ג בני-אפריקה
ד.ה פרשים ו. חיילות קלים
I הלגיונות II III פרשים IV וליטים

אשר לא נפתרה קודם בתוך הפלגה היונית והמוקדונית – שאלת איחוד קרב-קליעה וקרב-מנע בתוך אותו כוח חיל-הרגלים. על-ידי השימוש ברמחים מתקרבת פעולת הלגיון הרומאי לזו של חיל-הרגלים באירופה במאה הי"ח או הי"ט – כלומר בתקופה שלאחר הופעת הרובה המכודן. אחרי ועווע שורות המתנגד בנשק-היריה באה ההתקפה הבלתי-אמצעית בנשק-ההלם (נשק "ההכאה"). במקרה שמהלך הקרב גרם להציג בחזית הקדמית את המניפולים של הקו השני (פרינציפס) – היו גם אלה פועלים תחילה ברמחים. אולם הלגיונר של הקו השלישי (טריארי) היה מוויין רק בחזית ארוכה (הקֶסָה); כי תפקידו של הקו הזה היה לשמש רזרבה אחרונה, אשר הוטלה לתוך המערכה רק ברנע המכריע, בזמן שהצדדים כבר נאבקו "גוף בגוף", שאז לא היה עוד מקום לקליעת רמחים מרחוק. אנו רואים, בפעם הראשונה בדברי ימי המלחמות, מבנה צבאי המתבסס על שימוש ברובות באופן שיטתי, מבנה שלא נודע ליוונים. וזהו יתרוננו, שהוא מאפשר התמדה ממושכת יותר בקרב וגם התנברות על כשלונות זמניים. הרי שכבר הרומאים יכלו להתברך באותה סיסמה של התקופה הנפוליאונית, – שהנצחון הוא לאותו המצביא, היודע להשהות תחת ידו רובה רעננה זמן רב יותר מיריבו, ולהשילה למערכה בשעה הנכונה.

*

מן הראוי לומר, כי בכמה תכונות יסודיות דומה היה גם סדר-הקרב הרומאי הזה ליוני. כי גם מחייל הלגיון הרומאי המחולק למניפולים, הערוכים בשורות הנדסיות ישרות, נדרש בראש וראשונה, כמו מאת החייל בפלגה היונית, לְגַשֵּׁר את הקו ולעמוד בו. הצורך ביישור הקו היה חיוני בסדר הקרב היוני, וכבר הבאנו בפרק הקודם את שבועת בוגרי הנוער באתונה בנידון זה, וכן היה גם בקרת-החדשה ובמקומות אחרים. וחוק עיקרי זה נתקיים במידה מרובה בלגיון, אלא שכאן נוספה לו נמישות טקטית (תנועה וחילופי קיום, הנשת רזרבות, הטלת רומח); וכך אנו למדים, שסדר-הקרב שהיה נהוג אצל אומות התרבות הקדמוניות היה "סדר-שלי-קו" או סדר "ליניארי".*

הסדר ה"ליניארי" לכשעצמו לא חייב, בדרך כלל, אימון מורכב ביותר. אולם הוא דרש הסתגלות נפשית וזיקה לפורמציה זו של שורות מיושרות. נחוץ היה לנשוע בלב החייל את הרגשת הבטחון העצמי והאמונה בפעולה המסודרת. (ואמנם השבטים הברבריים לא השתמשו על הרוב במבנים מיושרים ומסודרים, כי אם התקיפו חבורות-חבורות). כדי לקיים מבנה כזה בימים ההם, לפני הופעת נשק-האש, היה דרוש לא רק אומץ-לב אינדיבידואלי, וכן לא די היה בעוז-נפשם של המוני ברברים מסתערים. נחוצים היו אנשי-קרב מאומנים, אשר יושרש בהם הבטחון בכוח ההופעה המלוכדת והמסודרת. ובטחון כזה לא יתכן בלי תרבות צבאית בעלת מסורת והכשרה תכניתית, בין שהדברים אמורים לגבי צבא אזרחי ובין לגבי צבא סדיר-מקצועי.

ואמנם תכונות צבאיות אלו שנדרשו מאת אזרחי רומא חייבו אותם למאמצים נופניים ונפשיים קשים, דומים במדה רבה למאמצי החיילים-האזרחים ברוב ערי-הממלכות של יוון, אך עולים עליהם בשיטתיותם ויסודיותם. כי סדר-הקרב הרומאי, שהגיע כבר למדת-מה של נמישות, תבע מהם רמת-אימון גבוהה יותר, ואם כי שיפוח-הגוף ביוון, וכיחוד באשפרתה לא נפל אולי מזה שהיה נהוג ברומא, הרי בנוגע לחוש-המשמעת הגיעה רומא למדרגה גבוהה שיון לא הגיעה אליה מעולם, והישג זה הכשיר את הצבא הרומאי לפעולות מאורגנות בקנה-מדה גדול, אשר כמותו לא ידעה ההיסטוריה עד אז. ואולם עצם האימון הגופני שימש ברומא יסוד גם לחינוך של משמעת ולטיפוח רוח-ינבורה ומסירות-נפש. אימון

* בדורות האחרונים נתגבש סדר-קרב מעין זה בתקופה ה"פֶּרְדִּינַנְדִּית" (על שם פררדיקוס מלך פרוסיה), במאה השמונה-עשרה.

נופני זה של אזרחי-רומא היה מכוון בחלקו מלכתחלה לתכליות של מלחמה. כבר בראשית ימיה של רומא, בעוד עדת אזרחיה לא היתה גדולה, שמש שדה-מרס מקום לאימונים צבאים אינטנסיביים, וחובת הרחיצה והשחיה במי הטיברום לא באה רק כדי לרענן גוף עיף ומיוזע, כי אם גם בשביל להכשיר את האזרח למלחמה בחופי-נהרות. תחרויות בהטלת-ירמחים ואימון בסיוף-חרבות תפסו מקום חשוב ביותר. כן ישנן ידיעות שלפיהן אומנו כל אנשי הלגיונות בקליעת אבנים וכדורי-עופרת (בקלע). גם העבודה היתה אחת מחובותיו העיקריות של הלגיונר הרומאי. דבר שמן הנמנע היה בצבא היוני, שהיה מתקומם לו הוטל עליו לחפור חפירות או לבנות כבישים כדי עשרות מילין. גם האימונים בתנועת מסע תפסו מקום נכבד בשיטת האימון הרומאית. לעתים נערכו מסעות-אימון בעומס-ציוד כפול, שנועדו לחסן את החיילים מפני עייפות. ברבות הימים הונהגה תקנה בדבר שלושה מסעות-יום קבועים בכל-חודש, למרחק של 20-25 מילין ליום, במלוא הציוד (בכלל זה גם כלי חפירה וביצורה, כלונסאות לגדר, אוהל ומנתי-המוזן הקבועה לימים אחדים). אימון כזה היה הכרחי, משום שהצבא הרומאי, המנמא מרחבים עצומים בדרך מלחמותיו, היה אנוס להקדיש יום יום שעות רבות להקמת מחנה מבוצר, - חובה שלא התרפה בה, ובשעות המעטות שנתרו לתנועה צריך היה לעשות דרך ארוכה ככל האפשר. החיסון הנופני, הנכונות ליניעה והמשמעת המלוכדת היו בשעתם היסודות האמתים לגדולת צבאה של רומא, גם בתקופתו האזרחית וגם אחרי-כן במסגרת החילות-המקצועית.

*

הלגיון הרומאי, כפי שנתגבש בהרכבו וארגונו סמוך למאה השלישית לפסה"ג, פתח תקופה חדשה באמנות המלחמה. כי בצורה זו ניתנו בידי המצביא בפעם הראשונה פורמציות צבאיות שלמות, המורכבות מכל סוגי החיל הנהוגים בימים ההם, והמסוגלות משום כך, כל אחת ואחת, לפעולה עצמאית. מבנה זה אפשר להניע חיילות במהירות על פני ארצות, לצרף אותם יחד להיותם לצבאות גדולים, או לחלק אותם לגייסות נפרדים. כאמור היה הלגיון מורכב משלושת אלפים איש חיל רגלי כבד, ו-1200 איש קל-זיון, שרובם היו נושאי-רומח ובחלקם קולעי-אבנים (בקלע*) וגם קשתים. אבל מלבד אלה עוד נוספו על הלגיון 300 פרשים לצרכי תנרות קטנות, לסיוור ולשמירת האנפים. עם התפתחות התכניקה הצבאית הונהגו בלגיון כלי-היריה הכבדים, ה"ארטילריים", של אותה התקופה. לפי דברי מקור רומאי מאוחר היו בכל לגיון 55 בליסטות יורות חצים ו-10 "אונגרים" ("חמורי-בר") או "קמפולטות", לקליעת אבנים. כלי-היריה אלה יצרו אפשרות לפעולות מצור, ובשעות הצורך הסתייעו בכל אלה להגנת המחנה הגדור של הלגיון עצמו. מראשית ימיו של הלגיון היו בו צנטוריות ("מאות") של נגרים ושאר בעלי מלאכה, לביצורים, לתיקוני-נשק וכיוצא באלה, מעין החיילות התכניים של הזמן החדש. אנו רואים, איפוא, כי יש כאן צירוף מקיף של כל יסודות החיל הדרושים לפעולה בכל המצבים. מאז התקופה הרומאית אין אנו מוצאים באירופה שום דוגמה לנופיי-צבא עצמאיים כאלה עד סוף המאה ה-18, שאז נוצר משטר הדיביות, - ואף הוא, כמבני הצבא הרומאי בשעתו, השפיע השפעה מוחשית ביותר על האפשרויות הטקטיות ועל ההיקף האסטרטגי של פעולות המלחמה. החלוקה האורגנית של צבא-רומא לפורמציות עצמאיות מבחינה מלחמתית שימשה אחת הסבות ליכולתו של הצבא הזה להמשיך בקיומו המאורגן גם לאחר כשלונות גדולים.

וכדי להעלות לפנינו את דמות הלגיון בשלמותה עלינו לציין כי כבר במאה השלישית נהגו לצרף אליו יחידות של "בני-ברית" (socii), איטליקים ממדינות החסות של רומא. זיונם ואימונם היה דומה לרומאי. אולם מאורגנים היו ביחידות קטנות מן הלגיון

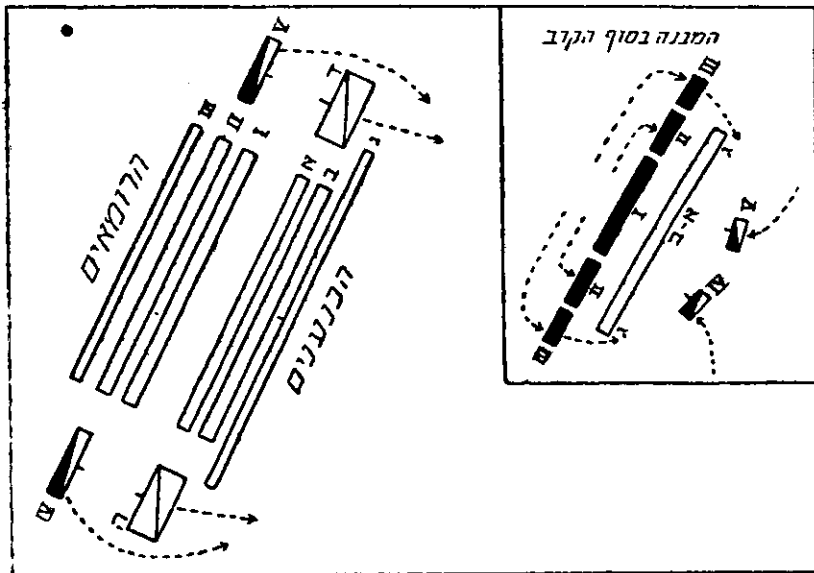
* הקלעים השתמשו לא רק באבנים, כי אם גם בכדורי עופרת מיוחדים.

(קוהורטות, בנות כמה מאות איש). כמה יחידות כאלה היו נספחות ללגיון, במספר כללי שווה, בערך, למספר אנשי הלגיון. ואולם מספר פרשיהם היה רב מן הנהוג ברומא. כי רומא לא הצטיינה מימיה ביותר בכוח פרשים משלה, והצלחותיה בענף-צבא זה באו, על הרוב, בזכות השתתפותם של בעלי-ברית או שכירים.

*

ליקוייו של הסדר המניפולרי בראשיתו, שנתגלו במלחמה עם חניבעל, כאשר צויין לעיל, מצאו במידה ניכרת את תיקונם בשלב המאוחר של המלחמה הפונית השניה. הרומאים (כלומר יחידים-סגולה שבהם, בעלי-עין מעמיקה-לראות, וסציפיון, האפריקני בראשם) למדו

סערכת זקָה (202 לפסה"ג)

א. גלים וליגורים	ב. אורתי קרת-חרשה
ג. הותיקים של חניבעל	ד.ה. פרשים
ה. הסמטי	ו. פרינציפס
ז. פרשים נומידיים	ח. פרשים רומיים

לבסוף הרבה מחכמת המורה הנאוני שלהם, חניבעל מבני פרקא. במערכת קנה הכריעו בהרבה רזרבות חיל-הרגלים של הצבא הכנעני (עיין תרשים, ע' 5). צריכים היו הרומאים למצוא דרך משלהם ליצירת רזרבות ולשימוש בהן בשדה הקרב. אך לא במהרה הכירו הרומאים בצורך זה. הפתרון נמצא לראשון נה בכמה קרבות שנערכו בספרד, בפיקודו של סציפיון. מהות השיטה החדשה היתה בעיקר בהגדלת הרווח הקבוע (הדיסטנציה) בין הקוים הערוכים, ביחוד בין הקו הראשון לשני. על ידי כך אפשר היה, בשעת הצורך, לכוון את הרזרבה, - שהיתה עכשו מרו-

חקת יותר, - לא לשם תגבורת חזיתית, כי אם אל האגפים, להארכתם, כדי להקיף את אנפי האויב. אמנם על ידי כך נוצר בראשונה קושי פסיכולוגי רב כשביל המערך הדק של הקו הראשון. כי עתה ראו עצמם אנשי הקו הזה רחוקים מן התמיכה בערפם, שכל-כך רנילים היו בה. ואולם ההישג הטקטי של הנוהג החדש היה מכריע. נכונות הנוהג הזה, שאפשר לכנותו בשם 'מבנה של מערכים נפרדים', נתגלתה בצורה מוחשית במערכת זקָה (באפריקה, 202 לפני ספה"ג), אשר בה הוכרע כוחו של צבא קרת-חרשה הכרעה מוחלטת.

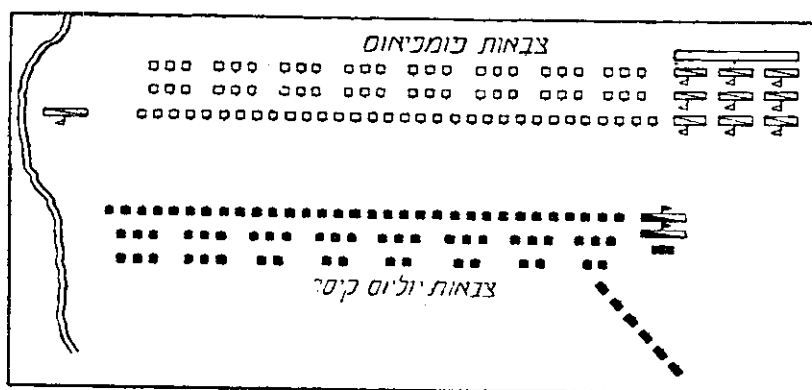
*

גם לאחר כל התיקונים, במבנה ובטקטיקה, אשר תוארו כאן, עוד אפשר לומר, כי דרך המלחמה של הרומאים הוסיפה להיות כפוחה בעיקרה אל סדרה-קו, אלא שבמקום נוש-פלגה גדול אחד היו כאן שלושה קוים, קלושים באופן יחסי.

התפתחות נוספת חלה בלגיון הרומאי סמוך לשנת ה-100 לפני סה"ג, במלחמות עם הקימבריים והטבטונים, אשר פרצו אז מיערות גרמניה. הסדר המניפולרי היה דק מדי משיוכל לעמוד בפני התקפה נסערת ופראית של ברברים אלה, והלגיונות נחלו תבוסות רבות. על כן חוברו או 30 המניפולים, אחד אחד מכל קו, והיו ל-10 קוהורטות (מעין הבטליונים שבימינו), בנות 600 חייל כל אחת. הלגיון הנורמלי נהפך איפוא בימי התיקונים ההם (שהונהגו על ידי הקונסול מריוס) לנוף בן 6000 איש של חיל-הרגלים סדיר (ומימי

אבנוסטום צורפו אליו גם 120 פרשים, לצרכי קשר ומשמר). מבנה הקוהורטה (שהיא – ולא המניפול הקטן – היתה מעתה את נוש הלוחמים המהודק), שיוה ללגיון גם מסיביות של נופי-משנה טקטיים גדולים יותר, וגם נמישות. כי נופי-משנה אלה, שהיו מוצקים יותר, ניתנו להעתיקים ממקומם ביתר קלות ולהניעם לנקודה זו או אחרת בתוך המערכה, וכן להשתמש בהם לפעולות איגוף, ביתר נוחות משאיפשר המבנה הדק והארוך מאד של הקו השני והשלישי של המניפולים אפילו בימי סציפיון (אשר ניסה, כאמור, להשתמש בקיום אלה בשלמותם בתור רזרבות לפעולות איגוף). חלה כאן, בעצם, התפתחות טבעית של תכונות הלגיון. כשם שהחל

מערכת פרסלום
(בין יוליוס קיסר ופומפיוס – 49 לפסה"ג)

דוגמה של עריכת קוהורטות ב־3 קיום *

לוקה ללגיונות הקלה על הצבא הרומאי את האפשרות לערוך • אכספדיציות נפרדות ב.היקף אסטרטגי, בן הועילה עכשיו חלוקת הלגיון לקוהורטות לשימוש נפרד, נמיש ונוח יותר, בחלקי הלגיון, בשביל לערוך, בכוח מספיק, אכספדיציות בעלות מטרת טקטיות מצומצמות יותר. (יש לשער, כי גם במלחמות עם

יהודה הלך לעתים קרובות טריבון זה או אחר לשליחות מסויימת בראש קוהורטה אחת, או שתיים, או שלוש). אולם גם לאחר שהונהג ארגון הצבא בקוהורטות, עוד היה נהוג לערוך את הלגיון בשלושה קיום (עיין תרשים), או, לעתים, רק בשנים, לשם הבטחת הרזרבה, בשביל פעולה חזיתית או אנפית, לפי הצורך. אולם עתה לא עוד נבדלו הקיום זה מזה בהרכבם (לפי הגיל), באופיים ובתפקידיהם, כהבדל שהיה קודם בימי הסדר המניפולרי הטהור. כל חלקי חיל-הרגלים הלגיונרי ניתנו עכשיו לחילופים וכשרים היו לכל תפקיד בסדר המערכה. אכן עוד בימי סציפיון נעשה הצעד הראשון בנידון זה, ועם השינוי הטקטי והארגוני התחילה גם התמורה באופיו של הצבא בכלל. מאז הלך ונבר בו היסוד של צבא מקצועי, מורכב מחיילים שאומנותם בכך, הנשכרים לשירות ממושך. התפשטותה של ממלכת רומא על פני העולם, המלחמות הארוכות ותנאי התחבורה כומן ההוא – הם שגרמו לכך.

*

כבר המוקדונים פיתחו הרבה את אמנות המצור. במיוחד קנה לו שם בנידון זה דִּמֶטְרִיוס „פוליאורקטס“ (כובשי-הערים), בנו של אנטיגונוס, אחד ממלכי הדיאדוכים הראשונים. הרומאים הוסיפו לפתח את המקצוע הזה ועלו בזה גם על המוקדונים. הם קבעו כללים מסויימים ושכללו את האמצעים התכניים. במצור היו משתמשים בשיטת הצירקומפלציה (הקפת העיר הנצורה בטבעת), בשפכם סוללה מסביב לעיר. לעתים הוסיפו עליה סוללה שניה, לשמירה על העורף של המחנה הצר, מפני נסיונות מן החוץ להביא עזרה לנצורים. סוללה כפולה כזאת הבטיחה מאליה את המצור הפסיבי, את ההסגרה להרעבת הנצורים, וכן הכבידה עליהם את הגיחה מן העיר. שוכללה גם מערכת אמצעי-ההתקפה האקטיביים. היו אלה אמצעים ארטיילריים, אם נם בלי אבק-שרפה, – ארטיילריה מיבנית, לפי עקרון הקלע או הקשת: הקטפולטה –

* שים לב לקו הרביעי שנועד כאן להבטחה מפני עקיפת פרשים.

הקולעת אבנים, והבליסטה – היורה חצים* . בשביל פריצת-פרץ בחומה שימש גם ראש האיל, – קורת-עץ כבדה, מצופה תור-ברזל, וקרנים לה כקרני-האיל.

הרומאים השתמשו במכונות אלה במידה רחבה. 340 קטפולטות היו לצבא טיטוס בצורו על חומות ירושלים. לאספינסוס היה ראש-איל, 100 טון משקלו. 1500 איש היו מביאים אותו לידי פעולה. 300 צמד פרדות או 150 שוורים רתומים בעול היו דרושים בשביל להעביר ראש-איל זה ממקום למקום. הצבא הנצור היה נלחם במכונות אלה על ידי שהיה מניח פעם בפעם מן העיר, תופס ושורף אותן. רוב התגרות מסביב לירושלים הנצורה היו, כנראה, מסוג זה.

פרט חשוב בהוי הצבאי הרומאי היה ביצור המחנות. באשר חנה הצבא, שם שפך תמיד סוללה, חפר תעלה והקים נדר חזקה. ביצורים אלה הפחיתו את סיכויי יריביהם של הרומאים להתקפות-אפתעה מוצלחות עליהם, כמקרים שקרו לעתים-קרובות את המחנות היוונים.

ואולם תהא זו טעות מצדנו לראות את אמנות המצור של הרומאים ואת כללי ביצור-מחנותיהם כשני חזיונות נפרדים. במרוצת-הימים היו אלה לחזיון אחד, המאפשר תקיעת יתד נאמנה בתוך ארץ נכבשת, פעם על ידי המחנק ההדרני ששמו לעיר הנצורה, ופעם בכוח המבצר הנודד, שהיה משמש תמיד מקלט לצבא רומאי שנינף. וכן היו הרומאים הראשונים והיחידים, לפני העת החדשה, שהפכו את כושר ההתחפרות למכשיר המלחמה בשרה. דונמאות רבות לכך אנו מוצאים בתקופתו של יוליוס קיסר. אמנם הוא לא הכניס שינויים בארגון הצבא הרומאי. אולם הוא פיתח והעלה את יכולתו הטקטית, האסטרטגית והתכנית לרמה נכונה ביותר. מצור-אֶלְסִיָה (בגליה) הוכיח כי קרי-ביצורים הכפול של צבא רומא לא רק מכביר על נחת הנצורים, אלא משמש גם מעצור לשחרור העיר על ידי צבא ידירותי מתקיף מעורף. קרביצורים כזה הקטין גם את הסיכויים למלחמה פרוטגונית בעורף הצבא, והיה זה אות מבשר-רעות לכל עיר שצרו עליה הרומאים מאז. בקרבות בין צבאות פומפיוס ויוליוס קיסר, ליד דיֶרְכִיוּס (באלבניה של ימינו) הגיעו הדברים בין שני צבאות-שדה אלה לידי מצור הדדי ממש.

רק במלחמה במדבר לא עמדה לרומאים התכניקה המטופחת הזאת (בין באמצעים תכניים ממש, ובין בארגון וטקטיקה). מרחבי-המישור הגדולים, קשי-האספקה וקשי-המלחמה בקשתים-רוכבים (של הפרתים), כל אלה היו לעתים קרובות לרעת הרומאים (מלחמת קרסוס ליד קָרָה; מסע אנטוניוס בצפון-מערבה של פרס ובארמניה, ועוד מערכות אחרות). בקנה מידה מצומצם יותר, פגעו, כנראה, תקלות אלו ביכולתו של מנגנון-המלחמה הרומאי גם בשעת הפעולות במדבר יהודה.

*

החל מהמאה הראשונה לספירת הנוצרים, לאחר שכל בני הברית האישלקיים הקודמים של רומא קיבלו את זכות האזרחות והתחילו לשרת בלגיונותיה, ולא ביחידות הנלוות אליהם, הולכים ומשתנים מהותם והרכבם של החילות המסייעים, הנוספים על הלגיונות. מעתה היו אלה, בעיקר, פרשים וחיילות קלים שכירים, מבני שבטים שונים, שנועדו להשלים את חיל-הרגלים הכבד של הלגיונות על ידי תוספת תכונות החסרות לו. פרשים קלים נומידיים (ואחרי כן גם מאוריטניים), פרשים גליים, ואחרי כן גם נרמניים, פרשים בְּטִיִּים, קָלְעִים מאיי הבליארים, מורי-קשת מכרתים, רגלים נומידיים קלי זין, – כל אלו שירתו כחיל מסייע בצבא רומא**.

* הביטוי העברי „אבני-בליסטאות” הוא משובש איפוא מבחינה תכנית, ויש בו משום עירבוב-פרשיות. ** עובדה מענינת היא, שרובם של חילות אלה באו באותה תקופה מן המחצית המערבית של הקיסרות, והרי זה מעיד על מיעוט יחסי של שבטים לוחמים במזרח המיוון.

לאט-לאט, בהדרגה (ביחוד במאה הראשונה לפסה"ג, עם עיצוב דמות הצבא הרומאי המקצועי על ידי אבנוסטוס ובימי יורשיו) חלים שינויים באופיים של צבאות-עזר (Auxilia) אלה. ניתן להם ארגון קבוע, בצורת "קוהורטות" של חיל-הרגלים ובצורת "אלות" (אנפים—Alae) של חיל-הפרשים, — אלה ואלה בנות כמה מאות חייל כל אחת.* האופי השבטי של חילות-עזר אלה הלך ונטשטש. אמנם עוד נשמרו השמות הישנים, של "קוהורטת הגלים מספר שבע", או "אלת התרקים מספר...". אבל שם זה בא לסמן את מוצאה הראשון של היחידה ולא דוקא את הרפכה, אשר נתמלא על ידי מתניסים מאנשי הפרובינציה, בה חנתה. בתקופת הקיסרים נהפכו רובן של היחידות הללו והיו להעתקות מדויקות כמעט של יחידות-משנה רומיות טהורות — בארגון, זיווג, טכסיסהן ולשון-הפיקוד שלהן. הן גם נוסו בעיקר מאותם בני-הפרובינציות, אשר כבר נתבוללו מאד ברומאים ואיבדו את אופיים השבטי. הבולט, או שלא היה להם אופי כזה מעולם, ביחוד באזורי ה"לבנטינות" המתיוונת הקלושה של העולם הקדמון. יש לציין, למשל, כי הקוהורטות ה"רומיות", ששימשו חיל-מצב ביהודה בימי הנציבים, בירושלים ובקיסריה, היו (שלא כלניונות) מורכבות, כנראה, בעיקרן מיסודות יוונים (או מיוונים) מקומיים, שנתבוללו ברומאים במידה מסויימת, כשם שהנציב האחרון, נסיוס פלורוס בעצמו, היה יוני לפי מוצאו, שהתבולל ברומאים. מתוך כך נוכל אולי להבין הרבה מגילויי היחס של חיילי היחידות הללו כלפי יהודי-הארץ גילויי איבה של יחסי שכנים צוררים, שטופחו במקום.

*

נסכם, אפוא, את הקיום האופייניים לדרכי השימוש של רומא בכוחות-העזר שלה. כאמור, הנדילה בהרבה את כוחה בעזרתם, הן על ידי שהכפילה את עצמת לניונותיה במלחמה, בספחה עליהם את חילות-העזר, והן על ידי תוספת סוני-חיל וסגולות-קרוב שחסרו לצבאותיה היסודיים. ואולם כל הימים נוהרו הרומאים שלא למזג לתוך צבאם, יתר על המידה, יסודות שטרם נעכלו די הצורך, וכן נמנעו מעשותם כוח מקביל, שיהיה בו כדי לסכן את שלטון רומא. ואולם, עצם פירורם של חילות-העזר ליחידות קטנות היה בו משום ערובה במקצת מפני סכנה זו. כאמור לא הלכו הרומאים בדרך המוקדונים והדיאדוכים, שהיו מכניסים יסודות זרים רבים לתוך צבאם, כי אם צרפו את הנכרים תחילה בכמה כורים של סיגול, של קליטת "רוח רומאית", של התבוללות. קודם הכניסום לנדרים שנשאו אופי שבטי, אחרי כן לקוהורטות כדמות הקוהורטות הרומיות, ורק לאחר כמה דורות הוכנסו בני הפרובינציות לתוך הלניונות עצמם. אכן, לקיסרות רומא היה בסיס דמונרפי רחב (כל אוכלוסית איטליה) להשלטת רוחה ותרבותה, הכללית והצבאית, — רחב פי כמה משהיה למדינות הדיאדוכים. ועם כל אלה ארבו גם להם לעתים אכזבות מרות, כגון מרד הבטויים, אשר פרץ סמוך למלחמות היהודים וחורבן הבית, — מרד מובהק של חילות-עזר בטויים שאומנו והודרכו על ידי הרומאים.

אבל בדרך כלל הועיל הריכוז המנוכש של היסודות הלטיניים-האיטלקיים (ואחרי-כך גם מבני-הפרובינציות שנתבוללו במידה מספקת) בלניונות, בכל התקופה הקלסית, הריפובליקאית והקיסרית של רומא, לשמור עליה מפני זעזועים מסוכנים ביותר וגם מפני ירידת הרמה הצבאית-המקצועית. למן המאה השלישית לפסה"ג ועד למאה השלישית לספירה קיימו הלניונות את שלטונם בעולם ללא מתחרה רציני.

(סוף יבוא)

* מהן בנות 500, ומהן בנות 1000 איש. היו גם קוהורטות "רכובות" שמנו 380 חייל רגלי ו-120 פרשים, או 760 + 240 — הרכב שהיה נוח לפעולות זעירות.